

מפגש מס' 120

דף למנחה

משלי כ"ט - איוב ב'

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

משלי כ"ט - הפרק האחרון של קובץ רביעי - משלי שלמה שנאספו ע"י אנשי חזקיהו

משלי ל' - דברי חכמים: אגור בן יקה ועלוקה

משלי ל"א - דברי חכמים: למואל והשיר "אשת חיל".

איוב א' - ב': סיפור הרקע לספר איוב: צדקתו של איוב והקטרוג של השטן הפוגע בו

מבט על ספר איוב

מבנה הספר ותכניו

ספר איוב שייך לספרות החכמה (בדומה לספר משלי), ועוסק בשאלת הייסורים ובתורת הגמול. שאלת הגמול נדונה בתנ"ך במקומות רבים, אולם ספר איוב הוא הספר היחיד בו נדונה שאלה זו בהרחבה לאורך ספר שלם.

ספר איוב פותח בסיפור רקע, על צדקתו של איוב והפגיעה בו ע"י השטן, כמבחן לצדקתו (א-ב). בעקבות הצרות הקשות שבאו על איוב, מתעורר ויכוח נוקב בין איוב לרעיו על הסיבה לפורענות שבאה עליו. כל אחד מחבריו מנסה למצוא סיבה אחרת לפורענות, ולמעשה מייצג תפיסת עולם מסויימת לגבי שאלת הייסורים בעולם ותורת הגמול. הויכוח מתנהל בשלושה מחזורים (ד'-י"ד; ט"ו - כ"א; כ"ב - כ"ו), בהם כל אחד מהרעים מביע את דעתו ואיוב עונה לכל אחד מהם. לבסוף, מופיעים נאומים מסכמים של איוב (כ"ז - ל"א), אליהוא (ל"ב - ל"ז) וה' (ל"ח - מ"א). הספר מסתיים בסגירת הסיפור: ההבנה של איוב, נזיפה ברעים על התנהלותם כלפי איוב, ושיקום מצבו של איוב (מ"ב).

(לצפייה בסרגל המבנה של ספר איוב בפרק היומי באתר התנ"ך [לחצו כאן](#)).

מי היה איוב?

זמנו ומקומו של ספר איוב לא ברור. בשל כך, רבו הדעות מי היה איוב ומתי חי, עד כדי כך שהגמרא מביאה אפשרויות רבות לזיהוי זמנו של איוב:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף טו עמוד א

אמר רבי לוי בר לחמא: איוב בימי משה היה...

רבא אמר: איוב בימי מרגלים היה...

יחיב [=ישב] ההוא מרבנן קמיה [=לפני] רבי שמואל בר נחמני, ויחיב וקאמר [=וישב ואמר]: **איוב לא**

היה ולא נברא אלא משל היה.

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרויהו [=אמרו שניהם]: איוב מעולי גולה היה, ובית מדרשו בטבריא היה...
 רבי אלעזר אומר: איוב בימי שפוט השופטים היה...
 מיתיבי [=משיבים]: חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו, ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו...
 רבי יהושע בן קרחה אומר: איוב בימי אחשורוש היה...
 רבי נתן אומר: איוב בימי מלכות שבא היה.
 וחכמים אומרים: איוב בימי כשדים היה...
 ויש אומרים: איוב בימי יעקב היה, ודינה בת יעקב נשא.

נראה כי חוסר הבהירות לגבי דמותו של איוב הוא מכוון, וממקד את העיון ברעיונות העולים מן הסיפור. עצם העובדה שמוצעות כל כך הרבה אפשרויות לזיהויו של איוב עם דמויות שונות בתקופות שונות, מצביעה על כך שגם אם איוב אכן היה אדם ספציפי, בסופו של דבר סיפורו הפך ל"משל" - איוב מייצג דמות טיפוסית של אדם מיוסר, ועיקר העניין הוא הדיון על משמעות הייסורים. דיון זה רלוונטי בכל דור ובכל מקום (הצעות לזהוי זמנו של איוב ראו [בפוסט מאת הרב יעקב מדין](#) ובפוסט מאת עמוס חכם).

לימוד מעמיק

סיפור הרקע לספר איוב

לכאורה היה ניתן לדון בשאלת הגמול באופן תיאורטי ומנותק מסיפור ממשי, אולם, הבחירה להעמיד במסגרת הספר סיפור רקע, שעליו נסובים הדיונים לאורך הספר, מביאה את הקוראים למעורבות רגשית והופכת את הדיון מתיאורטי לקיומי (להרחבה ראה [בשיעורו של הרב יובל שרלז](#)).

סיפור הרקע (המוצג בפרקים א'-ב') מתרחש בשני מישורים מקבילים: במישור הארצי ובעולמות העליונים. הסיפור עובר לסירוגין ממישור אחד לשני:

- סצנה ראשונה (א', א-ה) - **במישור הארצי** - ראשיתו של איוב - צדקות
- סצנה שניה (א', ו-יב) - **בעולמות העליונים** - קטרוג השטן
- סצנה שלישית (א', יג-כב) - **במישור הארצי** - 4 פגיעות ברכושו ובמשפחתו של איוב
- סצנה רביעית (ב', א-12) - **בעולמות העליונים** - קטרוג השטן
- סצנה חמישית (ב', 12-21) - **במישור הארצי** - פגיעה בגופו של איוב; תגובת אשתו ורעיו.

חלק א - הסיפור של איוב במישור הארצי

שאלה לעיון:

קראו את שלושת הסצנות של ההתרחשויות במישור הארצי ברצף, תוך דילוג על הסצנות של ההתרחשות בעולמות העליונים. חשבו על מנעד של תגובות ורגשות העשויים לעלות אצל אדם החווה סיטואציות כאלה. מתוך כך, התבוננו בתגובתו של איוב בתשומת לב, נסו להבין כיצד הוא חווה את הדברים, מדוע הוא מגיב כך, ומה ניתן ללמוד מכך על אישיותו?

הסצנה הראשונה (א-ה) - ראשיתו של איוב:

איוב מוצג כאיש צדיק, תם וישר וירא אלהים וקר מרע (א', א). השלמות של איוב איננה רק ברוחניות אלא גם בגשמיות: ויולדו לו שבעה בנים ושלוש בנות: ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלושת אלפי גמלים וחמש מאות אתונות ועבדה רבה מאד ויהי האיש ההוא גדול מכל בני קדם (א', ב-ג) - הצלחותיו של איוב, הן בתחום המשפחתי והן בתחום הכלכלי, מתוארות בעזרת כפולות של המספרים 7 ו-10, המייצגים שלמות. בנוסף לכך, איוב מתואר כמי שעושה מעל ומעבר כדי לשמור על המצב הרוחני של בני משפחתו: ויהי כי הקיפו ימי המשטה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עלות מספר פלס כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם ככה יעשה איוב כל הימים (ה).

אם כן, חייו של איוב מתאפיינים ביציבות, ביטחון וודאות. הכל שלם ומסודר. איוב חי בשגרה כלכלית, משפחתית ודתית, ללא עליות ומורדות, ללא חריקות וחריגות. החיים מתנהלים על פי סדרים ברורים וידועים הבאים לידי ביטוי בפסוק "ככה יעשה איוב כל הימים" (א', ה) (ראה [בדף "מתן על הפרק"](#)).

הסצנה השלישית (יג-כב) - פגיעות ברכושו ובמשפחתו של איוב:

אם מתעלמים מההתרחשויות בעולמות העליונים, ומסתכלים רק על נקודת המבט של איוב, הפגיעות ברכושו ובמשפחתו מגיעות בהפתעה, ומתוארות בארבעה שלבים אשר ביניהם חוזר המשפט עוד זה מדבר וזה פא (טז; יז; יח), המעיד על תכיפות האירועים, דבר המחזק את התחושה שמתרחש משהו לא הגיוני, לא טבעי, וכמעט גלוי לעין שהפגיעות באיוב מכוונות מלמעלה. נשים לב ששתי פגיעות נעשות בידי אדם - בזיזת הבקר, האתונות והגמלים (יד-טו; יז), אך בנוסף לכך מגיעים שני אסונות טבע פתאומיים - שריפה וסערה, המחזקים את התחושה שמדובר בפגיעה משמים.

זוית אישית - אקטואלית

בחודשים האחרונים עם ישראל חווה רצף של פגיעות קשות וחריגות, והתחושה של "עוד זה מדבר וזה בא" הולכת ומתחזקת, ואיתה התחושה שאין זה מקרה, אלא יש יד מכוונת לאירועים ועלינו לחפש את פשרם. איפה זה פוגש אתכם?

תגובתו של איוב להתרחשויות הקשות (כ-כב)

איוב מתאבל ומצטער, אך מקבל עליו את הדין: ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגז את ראשו ויפול ארצה וישתחו: ויאמר ערם יצאתי מבטן אמי וערם אשוב שמה ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מברך (כ-כא).

שאלה למחשבה

מהי תפיסת העולם שאיוב מביע בדבריו? מה דעתכם על תפיסה זו? ומדוע דברים אלה נבחרו להאמר בנוסח של לווית המת?

עמוס חכם, פירוש דעת מקרא לאיוב א', כא

משפט זה שאמר איוב הוא משל חכמה, המלמד שהרכוש איננו חלק מעצמותו של אדם: האדם בא לעולם הזה בלי רכוש ואף יוצא ממנו ומניח רכושו לאחרים... לאמיתו של דבר שייך כל הרכוש לה' לבדו והוא זכאי לתת רכוש ולחזור לקחתו כטוב בעיניו, ואין לאדם רשות לבא אליו בטענות על כך. ולא עוד, אלא שחייב אדם לברך את ה' כאשר הוא נותן לו רכוש ואינו רשאי להתרעם כשה' לוקחו ממנו. והוא הדין לגבי הבנים. גם הבנים הם מתנת אלקים לאדם, ומכאן אף זאת שלה' הזכות להמית ולהחיות כרצונו, שהרי החיים אף הם מתנת אלקים לאדם, והאדם אינו אדון לחייו...

כשם שבתחילת הסיפור העיד הכתוב שאיוב היה איש תם וישר וירא אלקים, כך גם כאן, הכתוב מסכם את הסצנה בהצהרה על צדקתו של איוב: **בְּכֹל זֹאת לֹא חָטָא אִיּוֹב וְלֹא נָתַן תְּפִלָּה לְאֱלֹהִים (כב).**

הסצנה החמישית (ב', ז-יג) - הפגיעה בגופו של איוב:

בסצנה החמישית מחריפות הפגיעות באיוב, ופוגעות בגופו ממש: **וַיִּךְ אֶת אִיּוֹב בְּשִׁחִיזָה מִפָּרָה גָלוּ עַד וְעַד קָדְקְדוֹ: וַיִּקַּח לוֹ חֲרָשׁ לְהִתְגַּרְדּ בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הָאָפֶר (ב', ז-ח).** בשלב זה, היינו מצפים שאיוב יתמרמר על האירועים, מאחר וחוסר ההגינות זועק לשמים: איוב היה צדיק מלכתחילה, וגם כאשר באו עליו פורענויות קשות והוא איבד את כל אשר לו - הוא קיבל את הדין באהבה. אם כן - מדוע הצרות ממשיכות לפגוע בו? אולם, גם כעת, איוב איננו מטיח דברים כלפי מעלה, ואפילו איננו שואל שאלות קשות. וגם כאשר אשתו מנסה לשכנע אותו להגיב כך, הוא מחזיק בדרכו ואומר: **גַּם אֵת הַטּוֹב נִקְבַּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֵת הָרָע לֹא נִקְבַּל (ב', י).** ניתן לפרש פסוק זה בשתי דרכים: אפשרות אחת - לראות בדברי איוב מבט של תקווה לעתיד:

מצודת דוד לאיוב ב', י:

אמנם שדי הרע לנו, הנה עוד יבוא מועד אשר נקבל גם את הטוב ולא נסיף לקבל עוד את הרע.

אפשרות אחרת היא לקרוא את דברי איוב כשאלה רטורית (כפי שמפרש רש"י: "בתמיהה"): **"אֵת הָרָע לֹא נִקְבַּל?!"** - היתכן שנהיה מוכנים לקבל מאת ה' רק דברים טובים ואילו את הדברים הרעים לא נהיה מוכנים לקבל?!

הבנת הפסוק בדרך זו מתחברת היטב לקו הרעיוני שהובע בתגובתו הראשונה של איוב (א', כ-כא) - אדם איננו יכול לבחור את הדברים שיקבל מאת ה', ולקחת רק את הדברים הטובים ולא את הדברים הרעים. ה' הוא השולט בעולם, והוא מחליט מה לתת לכל אדם ומתי, ועל האדם לקבל זאת.

זוית אישית

ברכת "ברוך דיין האמת" מביעה רעיון דומה לדבריו של איוב. חשבו על משמעות אמירת ברכה זו על מותו של אדם קרוב או על בשורות רעות אחרות.

לאחר תיאור תגובתו של איוב, הכתוב שב ומסכם בהצהרה על צדקתו של איוב, אשר אמונתו איננה מתערעת אפילו בעקבות הפגיעה הקשה בגופו: **בְּכֹל זֹאת לֹא חָטָא אִיּוֹב בְּשִׁפְתָיו (י).**

נשים לב, שאיוב יודע רק את המתרחש במישור הארצי, ואיננו יודע את מה שאנחנו יודעים - את ההתרחשות בעולמות העליונים. הוא לא יודע מדוע נוחתות עליו הצרות הקשות, ובכל זאת הוא מקבל את הדין בהבנה ובאהבה, ואפילו מברך את שם ה'. דבר זה מעיד על מעלתו הגדולה של איוב ומאשר את התיאור הראשוני שלו: **תָּם וְיֹשֵׁר וִירָא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע (א', א).** איוב מתואר כאדם צדיק אשר ממשיך להחזיק בצדקתו למרות הפורענויות הקשות העוברות עליו באופן לא הגיוני ולא מידתי.

הסיפור מציג סיטואציה של "צדיק ורע לו" בצורה קיצונית מאד: אדם מאד צדיק, החווה מאורעות קשים ביותר הפוגעים בכל תחומי חייו ומשאירים אותו חסר כל. אופן הצגת הסיפור בצורה הקיצונית איננו מאפשר להתחמק מן השאלות הנוקבות על תורת הגמול ע"י תירוצים שונים, מאחר ומסיפור איוב לכאורה עולה שלא היתה שום סיבה לפגיעה בו. כך, הסיפור הקיצוני מהווה טריגר לפתיחת דיון ארוך ונוקב בשאלת הגמול, דיון אשר ימשך לכל אורך הספר. במהלך השיעורים הבאים נכיר את הטענות והעמדות השונות המועלות בדיון זה.

חלק ב - ממשלי לאיוב:

ספר משלי, כפי שראינו, מציג תפיסת עולם ברורה, לפיה ההתנהלות בדרך הטוב מובילה להצלחה בחיים. האדם החכם הוא הצדיק והוא זוכה להצלחה בזכות "חכמת החיים" שרכש. הסצנה הראשונה של סיפור איוב מציגה עולם פשוט המותאם לעולם המוצג בספר משלי: איוב הוא אדם צדיק, תם, ישר, ירא אלוקים (כינויים המוזכרים גם במשלי), והוא זוכה להצלחה רבה בחייו.

אולם מיד לאחר מכן מתערער הסדר, ואנו מתוודעים לאפשרות נוספת: אדם צדיק עלול לסבול ייסורים קשים ולאבד את כל אשר לו. מכאן והלאה ספר איוב שונה מאד ממשלי, על אף ששניהם שייכים לספרות החכמה. איוב מציג תפיסה מורכבת יותר, תפיסה המותאמת להתמודדות עם מצבים קשים בחיים, בהם נראה שלכאורה אין הגיון, אין דין ואין דיין.

חלק ג - ההתרחשות בעולמות עליונים

שאלה לעיון:

לאחר שהבנו לעומק את הסיפור מנקודת מבט ארצית-אנושית בלבד, קראו את הסצנות המתארות את ההתרחשות בעולמות העליונים, ונסו להבין מה הן מוסיפות לסיפור? מה מטרתן? האם הן יכולות לתת מענה כלשהו לשאלת חוסר הצדק?

סיפור ההתרחשות בעולמות העליונים נותן לקורא אפשרות להסתכל על הסיפור של איוב מפרספקטיבה אחרת:

א. חשיפת הקשר בין ההתרחשות הארצית להתרחשות בעולמות עליונים: וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְעַבֵּב עַל ה' וַיָּבֹאוּ גַם הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם (א', 1) - לפי רוב המפרשים, מדובר ב"משפט" המתנהל בבית דין של מעלה בראש השנה. חשיפת המתרחש בעולמות העליונים היא חריגה בתנ"ך ומעידה שיש צורך להסביר את ההתרחשויות באופן מיוחד, מאחר ובמישור הארצי, בהבנה אנושית פשוטה, אי אפשר להבין או להכיל את מה שקורה. ההצצה לעולמות העליונים בסיפור זה פותחת בפנינו את ההבנה, **שלכל ההתרחשויות בארץ יש מקור בעולמות העליונים הנשגב מבינתנו ומראייתנו, ואין לנו אפשרות להבינו בכחות עצמנו.**

ב. דמותו של השטן

שאלה למחשבה:

חשבו - מיהו השטן ומה תפקידו? ומה היחס בינו לבין הקב"ה?

השטן הוא הקטגור, המייצג את הצד הרע בכל סיטואציה, המצביע על החסרונות במעשי האנשים, אפילו הצדיקים ביותר. על איוב כמעט אין לו מה לומר, אך בכל זאת, אפילו באיוב הוא מצליח למצוא צד של קטרוג - אולי צדקתו איננה טהורה, והוא מחזיק בה רק כשהיא משתלמת?

ניתן לראות בדבריו של השטן התרסה לעומת התפיסה של משלי. משלי הציג את הכדאיות של ההליכה בדרך הטוב. בא השטן ומקטרג על כך: האמנם הליכה בדרך הטוב על מנת לקבל פרס ולהצליח בחיים היא ראויה ומספיקה? השטן מציג את הבעייתיות בתפיסה זו, ודורש מאיוב צדיקות גדולה יותר, לשם שמים ממש (להרחבה בנושא השטן שמעו את [שיעורה של טפת הלפרין](#)).

ג. הדיון על דמותו של איוב

עצם העובדה שיש דיון על דמותו של איוב, בו עולה השאלה האם הוא באמת צדיק טהור, מעידה על כך **שלעתים האופן בו אנו רואים את הדברים בעולם הארצי איננו שלם**, ובבית דין של מעלה רואים את הדברים באופן שונה.

בבית דין של מעלה יש לכאורה ויכוח בין ה' לשטן על דמותו של איוב. ה' אמנם מעיד שאיוב הוא צדיק, אך מצד שני - ה' הוא זה ש"פותח פה לשטן" - הוא מציין את צדקתו של איוב בפני השטן וגורר אותו לויכוח על אישיותו של איוב: ויאמר ה' אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וקר מרע (א', ח). תשובתו של השטן איננה מאחרת לבא, והוא טוען בפני ה': ויאמר החנם ירא איוב אלהים: הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ: ואולם שלח נא ירך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכה: ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ירך (ט-יב). ה' נענה לאתגר שהשטן מציב בפניו, ומסכים לבחון את צדקתו של איוב. מה פשר המבחן?

יתכן שה' בטוח בצדקתו של איוב ורוצה להוכיח לשטן שאכן איוב צדיק גמור. אך תתכן גם אפשרות אחרת - שה' באמת מעמיד את איוב במבחן. כאן אנו מתוודעים לאפשרות **שפורענות הבאה על האדם איננה בהכרח עונש, אלא עשויה להיות מבחן, נסיון. כאשר מתייחסים לקשיים כמבחן, נפתרת מאליה שאלת הגמול.**

שאלה למחשבה

לשם מה ה' מביא על איוב את הנסיון הקשה? מהי המטרה והמשמעות של ניסיונות שהאדם עומד בהם במהלך חייו?

השילוב בין הסצנות המתארות את ההתרחשות בעולמות עליונים לבין הסצנות המתארות את ההתרחשות במציאות האנושית, מאפשר לקורא הצצה אל מאחורי הפרגוד, והבנה של ההתרחשויות. ללא הסיפור על הויכוח בין ה' לשטן היינו עלולים להגיע למסקנה שאין דין ואין דיון. אולם, ספר איוב חושף לפנינו שיש בית דין של מעלה, בו ה' הוא הדיין, והוא זה שמעורר את הדיון על דמותו של איוב. ה' הוא זה שפונה אל השטן ומבקש לשמוע את דעתו, ואף מאפשר לו לבחון את איוב. כך, הפגיעה באיוב הופכת לבעלת משמעות כמבחן לצדקתו.

לפי המתואר בפרקים א'-ב' איוב עמד במבחן בצורה המיטבית ביותר. הוא נשאר באמונתו וקיבל עליו את הדין באהבה, מתוך הבנה שהכל מאת ה'. כאן יכול היה להסתוות הסיפור: השטן קיבל את התשובה למבחן, ולא הצליח להכשיל את איוב ולמצוא קטרוג עליו. ה' צדק באבחנה הראשונית - איוב הוא אכן צדיק תמים. בעקבות זאת, איוב היה יכול לקבל את שכרו על שעמד במבחן. אולם, בפרק הבא נראה שהעלילה מתפתחת באופן שונה, כך שלא "נפספס" את הדיון העקרוני והמהותי בשאלת הגמול.

סיכום:

ספר איוב עוסק בשאלת הגמול ומשמעות הייסורים. הספר איננו מציג דיון תאורטי אלא פותח בסיפור רקע ההופך את הדיון לקיומי ומוחשי. סיפור הרקע מציג מצב קיצוני של צדיק ורע לו, המותיר את הקורא עם שאלות קשות ביותר, שיש צורך לברר אותן. כחלק מסיפור הרקע אנו מתוודעים להתרחשות המקבילה בעולמות העליונים, המבהירה שיש סיבה להתרחשויות שנראות לא מובנות בראיה אנושית פשוטה. לעתים הראיה שלנו את המציאות איננה שלמה, ואיננו מבחינים שיש חסרונות לאדם, על אף צדקתו. ולעתים ה' מעמיד אדם במבחן, והייסורים המגיעים לו אינם עונש אלא נסיון. אולם, גם לאחר ההבנה הזו, השאלות המתעוררות מהסיפור הקיצוני על איוב דורשות דיון מעמיק בנושא הגמול והייסורים.

להרחבה

[מתן על הפרק - דפי לימוד לאיוב פרקים א'-ב'](#)

[מאמר מאת הרב יהודה שביב על משמעות השם "איוב"](#)

[מאמר מאת עמוס חכם על מאבקו של איוב](#)

[מאמרים מאת עמוס חכם - מבוא לספר איוב; מאבקו של איוב](#)

[מאמר מאת ברוך ברמן - הברכה והקללה בספר איוב](#)

[מאמר מאת רות פז - הפרת עקרונות תורת הגמול בספר איוב](#)

[שיעור מאת הרב מנשה וינר - המשבר שבנסיון השני](#)

[שיעור מאת חנן פורת - תורת הגמול באיוב ובתהלים](#)